

Othello

Den svarte fältherren Othello blir galen av svart-sjuka när en av hans underordnade, fänriken Jago, serverar konspiratoriska lögnen om hur Othellos hustru är otrogen med en annan officer. Shakespeares grymma klassiker väcker tankar om människans ondskas och rasism. Filmen belyser även skillnaderna mellan filmens och teaterns språk.

Rekommenderad från åk 9

En filmhandledning av Henric Tiselius

Introduktion

Teater på film är en svår konststart. Att filmatisera Shakespeare har, trots sin möjlighet till visuell våldsamt, ansetts som bland det svåraste man kan ta sig an inom filmen. De senaste åren har bland annat britten Kenneth Branagh antagit utmaningen att filmatisera Shakespeare. Han försöker därmed axla den roll som bland annat Orson Welles hade under tidigare år. I regissörens Oliver Parkers film *Othello* nöjer sig Branagh med att spela rollen som Jago, världslitteraturens kanske värste och mest beräknande skurk. Hans ondskas består i att han utnyttjar andra människor i grymhetens syfte. Men var består hans hat?

Svartsjuka är temat när en av Shakespeares största tragedier åter blir film. Men handlar det inte egentligen om ondskans och godhetens kamp om herraväldet på jorden?

Filmen innehåller många dilemman som dagens unga kan relatera till, samtidigt som man ställs inför frågan huruvida överföringen från pjäs till film är lyckad. Kan en fenomenal teaterskurk bli en lika fenomenal filmdito, och kan en älskvärd hjälte på villospår bli lika intressant på film som på scen?

Filmen ger inte bara en möjlighet att diskutera små och stora moraliska problem, som moral kontra känslor och utanförskap (och rasism) kontra kollektiv tyranni, utan också hur olika uttrycksmedel som litteratur, teater och film kan användas. Och var skillnaden består.

Handling

Jago och Rodrigo känner hat mot Othello. Den svarte, gode fältherren Othello har nämligen blivit utsedd att föra befäl över Venedigs styrkor på Cypern, och som sin närmaste man har han valt "utbölingen" Cassio och inte sin gamla kollega Jago. Rodrigo är i sin tur ursinnig över att moren Othello och den vackra senatorsdottern Desdemona blivit ett par.

De två skvallrar hatiskt och hånande om Othellos kärleksaffär för Desdemonas far, Brabantio. När Brabantio ställer Desdemona inför frågan om hon älskar sin far eller Othello mest, tar Desdemona inför hertigen av Venedig Othellos parti. Hon åker med sin älskade make till Cypern, dit också Cassio, Jago och en förklädd Rodrigo följer.

Othello är framgångsrik på slagfältet, men ställs snart inför sitt första problem då Jago, genom att supa Cassio berusad, lyckas så split mellan vännerna Othello och Cassio. Cassio har i fyllan dragit vapen mot en soldatkollega, vilket tvingar Othello att ge sin vän sparken.

Jagos första beräknande steg är nu taget och han fortsätter med att förklara för Cassio, till synes som en vänskapsgest, att denne kan återvinna Othellos gunst genom att vädja till fältherrens unga fru, Desdemona. Jago ser sedan till att Othello allt oftare får se Cassio och Desdemona tillsammans. Snart kan Jago spela på Othellos svartsjuka, genom att finkänsligt och intelligent insinuera att Cassio och Desdemona är älskare.

När Desdemona oskuldsfullt lägger ett ord för sin vän Cassio inför sin make Othello, börjar han snart tvivla på sin älskades trohet.

Jago fortsätter att spinna sitt nät och lyckas, genom sin fru Emilias, Desdemonas jungfru, hjälp få tag i den näsduk som Othello gav till Desdemona som kärleksgåva. Jago planterar den hos Cassio. När Othello upptäcker att den hamnat hos Cassio blir han väldigt upprörd, och han anklagar öppet en förtvivlad och oförstående Desdemona. Othello sinnen har korrumpierats av svartsjukan, och han låter sig övertalas av Jago att låta lönnmörda Cassio.

Svartsjukan leder slutligen till att Othello kväver Desdemona i deras säng. Precis när han gråtande genomfört mordet kommer Emilia, som nu förstått Jagos onda plan, springande, för att berätta hur allt gått till. Men det är för sent. Jago rusar in för att stoppa sin skvallrande fru genom att skära halsen av henne, samtidigt som Othello begår självmord. Jago förs bort till tortyrkammaren av Montano och den från Venedig återvändande hären.

Filmen skiljer sig mycket lite från den ursprungliga Shakespearetexten.

Förberedelse

Innan eleverna ser *Othello* bör man stifta bekantskap med världsdramatikens störste gestalt William Shakespeare, eftersom det är en fördel om ett intresse väcks för det språk, dialog och teaterspråk som Shakespeare använde sig av. Det är ett sätt att grunda för den enorma slagkraft som finns i dramat, som enligt många är en av Shakespeares bästa tragedier. Pjäsen anses vara svår att filma, på grund av dess rika dialog och "undantagande" hjälte.

Det kan vara på sin plats att ge en mycket kort presentation av andra filmskapare som behandlat Shakespeare: Orson Welles (som också gjorde *Othello*), Laurence Olivier och Kurosawa är alla berömda Shakespearetolkare på film. En på senare tid mycket uppmärksam Shakespearefilmatisering är Baz Luhrmanns *Romeo & Julia*.

Svart - vit

Hur ska man tolka Oliver Parkers filmatisering? Det är lockande att se *Othello* som ett drama mellan svart och vit. Och man kan se den från båda håll: Är *Othello*, en moralitet som visar det öde som väntar en kvinna som rymmer med morer? Eller kan Jago ses som en representant för den vita "mobben" som måste förgöra en svart man för att han, enligt den i sådana fall rasistiska Jago, inkräktat på de vitas territorium?

Det är ett faktum att Shakespeare använder svart och vit som symboler i sitt drama. Othello är natten. Han är ärofull, tapper och har ett strålande rykte. Men

hans dygder korrumpieras av den svartsjuka som drabbar honom, vilket för honom till vansinnets brant. Den vrålande Othello och den vrålskrattande Jago möter oskulden. Svartsjukan och lögnen möter ljuset.

Kärleken förenklas alltså inte på något sätt av att det är svart och vitt som möts. Det hänsyftas till det "djuriska" mötet. Och det kan onekligen ses som en extra "krydda" i dramat.

Othello själv till last?

Kanske får Jagos hat näring av att Othello är svart och tar en vit kvinna till maka? Det tål att diskuteras. Det är möjligt att Othello känner ett utanförskap, vilket kan vara en orsak till att han inte riktigt litat på sin älskade Desdemona. Detta, hans utanförskap, kan också vara en anledning till att svartsjukan lyckas slå sig ner i Othellos bröst. Det är även ett faktum att svartsjukan är en irrationell känsla, som inte följer några logiska lagar.

Men är detta verkligen ett drama om "rasism"? En detalj som stödjer en sådan tolkning är det faktum att Parkers filmatisering är den första som har en svart skådespelare i rollen som moren Othello. Det vore å andra sidan märkligt om man 1996 inte hade en färgad skådespelare i rollen. Att välja Laurence Fishburne till Othello är snarare ett uttryck för att hela branschen tidigare varit fylld av rasistiska förtecken, vilket kan ses i det faktum att Othello historiskt har gestaltats av vita aktörer.

♦ Är *Othello* ett drama om rasism?

En film om?

Vad är det då? En film om svartsjuka? Om bevisföring och sanningens tunna isskorpa? Om romantisk kärlek som måste förgås? Om tvivlets lidanden? Om att lita på vänner, men att mötas av svikna förtroenden. Shakespeares text är allt på en gång. Parkers filmatisering väljer att belysa alla teman, samtidigt som filmen är trogen texten. Det är en strategi som låter publiken välja var de vill lägga fokus på, vilket är ett förhållningssätt som kan kallas öppet och värdigt, eller fejt och ointressant. Men för någon som vill belysa en klassisk text, som för sin publik/sina elever är helt eller relativt ny, ger det tillfälle till många timmars diskussion.

Desdemonas erotik

Desdemona, i Irene Jacobs gestalt, verkar onekligen förälskad i sin Othello. Hon är tystlåten, men står upp för sin kärlek och lidelse. Finns orsaken till svartsjukan, till att Othello trots allt går på Jagos knep, i att han blir skrämmd av henne? Finns det något i hennes uppslukande erotik som han inte klarar av? Kanske är

det hennes erotiska besatthet och kärlek som rubbar Othellos grundvalar. Är det hennes kärlek som leder till hennes undergång. Och då underförstått hennes kön?

Erotiken är därmed en delförklaring i Othellos (och Desdemonas) undergång. I en vidare bemärkelse är naturen delaktig i människans undergång hos Shakespeare. Det kan ses i hans pjäser, där naturen alltid framställs som ond och grym, som i *Stormen*. Eller spelar spratt, som i *En midsommarnattsdröm*.

- ♦ En man som agerar som Desdemona agerar, skulle han skapa samma tvetydiga känslor?

Jago och ondskan

Egentligen är det svårt att se någon annan än Jago som den verkliga huvudpersonen. Jago är antagonisten, motståndaren, som driver handlingen framåt. Det som är märkligt och intressant är att han hatar redan från början. Det visar även Kenneth Branagh i sin rolltolkning av Jago. Jago bär på, vilket är en klassisk tolkning, en ondskan utan skäl, ständigt på jakt efter "förevändningar" för sin illvilja. Det är ett förhållningssätt som kan leda till en diskussion om vår tids ondskan, som verkar vara lika oförklarligt och grymt.

Jago saknar både ideologier och illusioner. Det är bara de dumma och korkade som tror på äran (Othello) och kärleken (Desdemona). I verkligheten finns bara kåtheten och självskheten.

- ♦ Hur ser Jago på sina medmänniskor, starka som svaga? Ge några exempel.

Det ondas makt över det goda

Jago tror på ingenting. Han kan utnyttja människorna. Othello tror på världen och människorna.

Så vi kan se; Svartsjukedramat i alla ära, men det centrala temat är kampen mellan de onda och goda krafterna i världen. Och/eller att det handlar om en värld utan Gud ("Hon falsk? Då gäckar himmelen sig själv. Jag vill ej tro det").

Jago driver inte bara handlingen, han styr skeendet också. Det är han som är regissören. Hans intellekt är snabbt och sylvasst. En farlig streber. Jago blir krossad på samma sätt som han regerar. Han körs iväg till tortyrkammaren. Jago går under sedan han bevisat sin tes att världen är ond. Det är sedan eftervärldens sak att försöka bevisa det svåra; att det finns en mening med lidandet.

Men finns då nåden(?) som instrument hos "den gode" Othello? Othello accepterar ju plötsligt att världen är ond, han deltar i lönnmordet på Cassio. Är det därför han går under? För att han inte kan bekämpa det fullkomnat onda hos Jago med sin egen, svagare ondskan? Eller är han för svag för att använda sin godhet?

- ♦ Othello måste inte döda Desdemona. Vad hade hänt om han inte gjort det? Är mordet hans sätt att försöka återställa världen till en slags renhet, och därmed möjligheten till kärlek?

Formen - Shakespeare och filmen

Det är lätt att konstatera att teatern som konstart styrs av texten. Det är dialogen som skapar tankar och fantasier hos publiken. Man kan ha en helt tom scen, men ändå klart och tydligt se Venedig eller Cypern. Shakespeares ypperliga bildspråk gör det än enklare att föreställa sig fjärran länder och platser. Filmen som uttrycksform har ett problem när den möter en text som *Othello*, vilket består i att publiken tolkar texten och ger den "sin" bild, samtidigt som filmskaparna ger sina egna tolkningar av pjäsen. Det är en situation som kan vara störande för en publik. Å andra sidan finns det mycket i Shakespeares text som kan inspirera filmregissören. En fördel som filmen har består av att Parker presenterar många vackra bilder, vilket skapar en direktitet som teatern saknar.

- ♦ Diskutera gärna Shakespeares bildspråk, och hur det påverkar dramat i sig och filmen i sig. Får en regissör stryka i ett genis text för att berätta med bilder?

Den visuella formen

Shakespeares dramer spelades oftast utan tydlig dekor. Det leder till att bland annat Venedig och Cypern inte är naturalistiskt återgivna. Ändå vill gärna filmen ge sken av de verkliga miljöerna och helst åter skapa dem. Det slipper teatern. Medan filmare, likt Orson Welles, tidigare fokuserat på det teatrala, har den senaste vågen av shakespearefilmatiseringar valt att skapa realistiska eller romantiskt realistiska bilder. Exempel på denna trend är inte bara Parkers film, utan också Branaghs *Henry V* och *Mycket väsen för ingenting*. Det tenderar kanske ibland till att dofta

vykort? Ett undantag är *Richard III* som utspelar sig på 1930-talet.

- ♦ Vilka begränsningar/möjligheter finns, om filmskarnas istället väljer att fokusera på det inre skeendet hos sina huvudpersoner?

Shakespeare & tiden

Tänkte du på hur tiden i dramat förflöt? Den är mycket elastisk, och Parker döljer skickligt Shakespeares totala ignorans för tidsperspektivet. Filmen har här en fördel gentemot de andra konstformerna, främst litteraturen. Filmens klipp kan betyda både framtidstankar och tillbakablickar och kasta sig mellan tidsdifferenser. Men det förändrar ändå inte personernas tid eller handlingens tidsperspektiv. Det måste finnas en tänkt, rät linje kvar. Shakespeare vävde dock ihop tiden och tidsförskjutningar så att det skulle passa hans syften.

För Othellos del verkar allt försiggå under ett eller möjligen ett par dygn. Det är väl så vi upplever det? Men Jagos intrig skulle behöva längre tid. Desdemona skulle knappast ha hunnit vara otrogen på så kort tid. För att inte tala om skeppen från Venedig till Cypern, från Cypern till Venedig och sedermera åter från Venedig till Cypern. Även med full kuling borde det tagit flera månader. Det är flera tidsförlopp ihopvävda, men märker vi det?

Othellos specifika form

Jago förlorar, men det är Othello som provas. *Othello* är en tydlig tragedi. Något som gör pjäsen speciell är att vi får reda på Jagos planer innan han satt dem i verket. Sedan kan vi bara konstatera faktum, vi får se det elaka spelet genomfört.

Jago, inte minst i Kenneth Branaghs gestalt, vänder sig på ett kanske lite ovant sätt rakt ut mot publiken.

- ♦ Hur fungerar ett sådant berättargrepp? Blir vi medbrottslingar? Införlivas vi i hans ondska?

Våldet

Shakespeare var aldrig rädd för att visa upp det grymma.

- ♦ Hur kommer det sig att hans bestialiska våld, blod och ondska är så accepterat att visa upp? De personer som applåderar och hyllar Shakespeare, kan samtidigt spy galla över annat filmvåld? Är det dubbelmoral? Om inte: Vari består skillnaden?

Anteckningar

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Produktionsuppgifter

England 1995
Regi: Oliver Parker
Foto: David Johnson
Klippning: Tony Lawson
Scenografi: Tim Harvey
Musik: Cahrlie Mole

I rollerna
Othello - Laurence Fishburne
Jago - Kenneth Branagh
Desdemona - Irené Jacob
Cassio - Nathaniel Parker
Rodrigo - Michael Maloney
Emilia - Anna Patrick

Tekniska uppgifter
Speltid: 120 min
Format: Vidfilm 1:1,85
Ljudsystem: Dolby Stereo
Censur: Från 11 år
Svensk premiär: 26.7.1996

Distribution
Svenska Filminstitutet, Box 27126, 102 52 Stockholm
Tel: 08-665 11 00, fax 08-661 18 20